DOMSTOLENS DOM
AF 1. MARTS 1973

Paul G. Bollmann
mod Hauptzollamt Hamburg-Waltershof
(anmodning om præjudiciel afgørelse, indgivet af Bundesfinanzhof)

Sag 62/72

Sammendrag

1. *Præjudicielle spørgsmål — Procedure — Sagens art — Parter — Begreb — Rettigheder*
   (EØF-traktatens artikel 177; Protokol vedrørende statutten for EØF-Domstolen artikel 20)

2. *Præjudicielle spørgsmål — Sagsomkostninger — Opgørelse — Nødvendige udgifter afholdt af parterne — Godtgørelse — National ret — Anvendelse*
   (Procesreglementets artikel 103, § 1)

1. Artikel 177 hjemler en partsprocedure, der ikke er at anse som et tvistemål, og som udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, parterne i hovedsagen alene opfordres til at udtale sig inden for de retlige rammer, der er afstukket af den nationale ret.

   Med udtrykket »sagens parter« sigter artikel 20 i Protokollen vedrørende statutten for EØF-Domstolen til dem, der har denne egenskab i den sag, der verserer for den nationale ret.

2. På grund af den væsentlige forskel mellem partsproceduren og den i traktatens artikel 177 omhandlede procedure for et enkelt stridsspørgsmål kan man ikke i mangel af en udtrykkelig bestemmelse udstrække de regler, der er foreskrevet udelukkende for partsproceduren, til den førnævnte procedure. Artikel 103, § 1 i Domstolens procesreglement omhandler således ikke opgørelsen af sagsomkostningerne og spørgsmålet om godtgørelse af de nødvendige udgifter, der er afholdt af parterne i hovedsagen i anledning af den præjudicielle procedure i henhold til EØF-traktatens artikel 177. Opgørelsen af disse omkostninger og spørgsmålet om godtgørelsen af disse udgifter henhører under de bestemmelser i den nationale lovgivning, der finder anvendelse på hovedsagen.

I sag nr. 62/72,

hvis genstand er den anmodning, som i henhold til EØF-traktatens artikel 177 af Bundesfinanzhof er indgivet til Domstolen for i den sag, som verserer for den nævnte ret mellem

1 — Processprog: Tysk.

PAUL G. BOLLMANN, Hamburg,

og

HAUPTZOLLAMT HAMBURG-WALTERSHOF,

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af bestemmelserne om sagsomkostninger i Domstolens procesreglement,

afsiger

DOMSTOLEN

sammensat af: R. Lecourt, præsident, R. Monaco (refererende) og P. Pescatore, afdelingsformænd, A. M. Donner, J. Mertens de Wilmars, H. Kutscher, C. Ó Dálaigh, M. Sørensen og A. J. Mackenzie Stuart, dommere,

generaladvokat: K. Roemer
justitssekretær: A. Van Houtte

følgende

DOM

Faktiske og retlige omstændigheder

I — Sagsfremstilling og retsforhandlinger

De faktiske omstændigheder og retsforhandlingernes forløb kan sammenfattes således:

1. I dom nr. 40/69 af 18. februar 1970, som blev afsagt efter anmodning fra Bundesfinanzamt, der som ankeinstans traf afgørelse i tvisten Bollmann mod Hauptzollamt Hamburg-Oberelbe, bestemte Domstolen, »at proceduren over for de pågældende parter udgør et led i den sag, der verserer for Bundesfinanzhof i Forbundsrepublikken Tyskland. Afgørelsen af omkostningsspørgsmålet påhviler derfor denne ret«.

Som følge af denne afgørelse pålagde Bundesfinanzhof Hauptzollamt at betale omkostningerne for ankeinstansen, efter at denne part havde frafaldet ankesagen. Modparten krævede godtgørelse af afholdte udgifter i forbindelse med den præjudicielle procedure for Domstolen, og den kompetente nationale myndighed fandt, at et forhandlingssalær på 13/10endedele såvel som opholds- og rejseudgifter skulle godtgøres, men at det beløb, som var krævet som advokatsalær, måtte nedsættes, idet den mente,

at ankeforhandlingen og forhandlingen for Domstolen henhørte under én og samme instans.

Virksomheden *Paul G. Bollmann* indgav klage over denne afgørelse.

Efter at klagen var blevet forkastet, blev tvisten indbragt for Bundesfinanzhof, der ved kendelse af 8. august 1972, indgået til Domstolen den 11. september 1972, besluttede at udsætte afgørelsen og at forelægge følgende spørgsmål for Domstolen i henhold til EØF-traktatens artikel 177:

Skal

a) sagen om fastsættelse af omkostningerne

b) spørgsmålet om godtgørelse af parternes udgifter, for så vidt de var nødvendige for sagen, især honoraret til advokaterne,

når Domstolen har fastslået, at afgørelsen om den præjudicielle sags omkostninger påhviler den nationale ret, afgøres på grundlag af fællesskabsretten (art. 73 og 74 i Domstolens procesreglement) eller af de pågældende bestemmelser i national ret?

2. Henvisningskendelsen indgik til Domstolens justitskontor den 11. september 1972.

Virksomheden Paul G. Bollmann, repræsenteret af Gabriele Rauschning, regeringen for forbundsrepublikken Tyskland, repræsenteret af Erich Bülow som befuldmægtiget, og Kommissionen for De europæiske Fællesskaber, repræsenteret af sin juridiske rådgiver Heinrich Mathies som befuldmægtiget, har i henhold til artikel 20 i protokollen vedrørende Domstolens statut indgivet skriftlige indlæg.

Domstolen har på grundlag af den refererende dommers rapport og efter at have hørt generaladvokaten besluttet at åbne den mundtlige forhandling uden forudgående bevisførelse.

Mundtlige indlæg er afgivet af virksomheden Bollmann, regeringen for forbundsrepublikken Tyskland og EF-Kommissionen i retsmødet den 23. januar 1973.

Ved denne lejlighed fremlagde virksomheden Bollmann en redegørelse fra hr. Peter Wendt.

Generaladvokaten fremsatte sit forslag til afgørelse i retsmødet den 6. februar 1973.

II — Indlæg indgivet i henhold til artikel 20 i Protokollen vedrørende Statutten for EØF's Domstol

De indlæg, som er indgivet i henhold til artikel 20 i Domstolens statut, kan sammenfattes således:

A — Indlæg indgivet af virksomheden Paul G. Bollmann

Med hensyn til spørgsmål b) vedrørende den *materielle ret,* som finder anvendelse på omkostningsspørgsmålet, udtrykker *virksomheden Bollmann* den mening, at den omstændighed, at afgørelsen om fordelingen af omkostningerne henhører under den nationale rets kompetence, hverken berører det salær, som advokaten har ret til for det arbejde, han har udført under den præjudicielle procedure for Domstolen, eller muligheden for godtgørelse af de i den forbindelse afholdte udgifter.

Det sker faktisk ofte i den nationale ret, at afgørelserne om henholdsvis fordelingen af sagsomkostningerne og bestemmelsen af, hvilke udgifter der skal godtgøres, bliver truffet af to forskellige retter. Dette er netop tilfældet i tysk ret, som imidlertid — i hvert fald endnu — ikke indeholder nogen udtrykkelig bestemmelse om muligheden for godtgørelse af de udgifter, som er afholdt af en af parterne under en præjudiciel sag for Domstolen. Tilbage bliver at undersøge muligheden for ved analogi at gøre brug af princippet i § 113 nr. 2 i den tyske forbundstarif om afgifter og gebyrer, navnlig under hensyntagen til, at denne bestemmelse fastsætter kravet for den advokat, som procederer i en præjudiciel sag for Forfatningsdomstolen i henhold

til grundlovens artikel 100, § 2. Denne mulighed foreligger imidlertid ikke efter nugældende tysk retspraksis.

I øvrigt indrømmer fællesskabsretten ikke udtrykkeligt en advokat eller rådgiver noget retskrav i anledning af arbejdet under en præjudiciel forhandling. Artikel 73 i Domstolens procesreglement regulerer kun problemet om dette krav inden for rammerne af et tvistemål.

Under disse omstændigheder drejer det sig ved besvarelsen af det stillede spørgsmål om, hvilke af disse to lovtekster (artikel 73 i nævnte reglement eller § 113, nr. 2 i den tyske tarif), der henhører henholdsvis under fællesskabsretten og den nationale ret, som skal anvendes analogt ved beregningen af advokatsalæret.

Flere grunde taler for anvendelsen af de fællesskabsretslige regler og især:

— karakteren og omfanget af det arbejde advokaten har udført inden for rammerne af den præjudicielle forhandling ved Domstolen,

— den omstændighed, at denne forhandling alene er underkastet fællesskabsretten og alene henhører under Domstolens kompetance,

— det faktum, at advokaten i sit arbejde inden for rammerne af denne forhandling kun har beskæftiget sig med fællesskabsretten,

— og desuden den omstændighed, at parterne skal være repræsenteret af en advokat under den præjudicielle forhandling med den dobbelte følge, at advokaten i denne forhandling er pålagt en opgave ved fællesskabsretten selv, og at de til advokaten som honorar skyldige beløb er »nødvendige udgifter.«

Anvendelsen af de fællesskabsretlige regler er i det foreliggende tilfælde så meget mere berettiget, som nødvendigheden af at undgå enhver forskelsbehandling kræver, at de til advokaterne skyldige salærer fastsættes på grundlag af ensartede kriterier. Dette krav bliver faktisk underkendt, dersom advokatens honorar for arbejdet under de præjudicielle forhandlinger for Domstolen må fastsættes af hver medlemsstat efter den nationale ret, thi de nationale retsordener er ikke ens på dette område og sikrer ikke alle advokaten ret til et sådant honorar.

Ifølge virksomheden Bollmann må der således gives det svar på det stillede spørgsmål, at problemet om godtgørelse af nødvendige udgifter, som er afholdt af parterne under de præjudicielle retsforhandlinger, især advokaternes honorarer, må løses i henhold til fællesskabsretten.

Såfremt Domstolen kommer til det modsatte resultat, må den i dommen pålægge medlemsstaterne at udstede nationale basisregler, som foreskriver et passende honorar til de advokater, der har fået til opgave at procedere for Domstolen i præjudicielle retsforhandlinger, og som sikrer dem muligheden for godtgørelse af de beløb, der vedrører dette honorar. Dette bør ikke være lavere end det, der er foreskrevet i Tyskland for det advokatarbejde, der udføres under den præjudicielle forhandling ved Forbundsforfatningsdomstolen.

Hvad angår spørgsmål a), der vedrører *proceduren for opgørelse* af sagsomkostningerne, afhænger dettes løsning direkte af det første spørgsmål.

Når den materielle ret, som finder anvendelse på en advokats retlige krav, afhænger af fællesskabsretten, må også proceduren vedrørende fuldbyrdelsen af dette krav afhænge af fællesskabsretten.

De bestemmelser i procesreglementet (artiklerne 73-75), som gælder for kendelsen om opgørelse af sagsomkostningerne, og som kan fuldbyrdes, kan udstrækkes til at gælde opgørelsen af sagsomkostninger foranlediget af en præjudiciel forhandling.

B — Indlæg indgivet af regeringen for Forbundsrepublikken Tyskland

Den *tyske regering* præciserer først, at det stillede spørgsmål i realiteten vedrører fortolkningen af artiklerne 103, § 1, stk. 1 samt 73 FF i Domstolens procesreglement. Dette spørgsmål kan således admitteres i henhold til EØF-traktatens

artikel 177, stk. 1 b, i det omfang det sigter på »retsakter fra Fællesskabets institutioner«, i det foreliggende tilfælde Domstolens procesreglement, idet det dog må omskrives således:

»Når Domstolen inden for rammerne af den i EØF-traktatens artikel 177 omhandlede procedure forbeholder den henvisende ret sagsomkostningsafgørelsen, skal da procesreglementets artikel 103, § 1, stk. 1 sammenholdt med dette reglements artikler 73 og 74 fortolkes på den måde, at proceduren for opgørelse af sagsomkostningerne og spørgsmålet om godtgørelse af disse omkostninger afhænger af disse bestemmelser?«

Den tyske regering bemærker herefter, at henvisningen i procesreglementets artikel 103, § 1, stk. 1 til dette reglements artikler 44 FF ikke finder anvendelse på artiklerne 69 FF vedrørende sagsomkostningerne. Faktisk er det foreskrevet i artikel 69, § 1, at Domstolen træffer afgørelse om sagsomkostningerne *i den dom eller kendelse, hvormed sagen afsluttes,* mens den afgørelse, hvormed sagen afsluttes i tilfælde af en præjudiciel forhandling, netop afsiges af den nationale ret og ikke af Domstolen. Da rækkevidden af artikel 69, § 4 af denne grund er begrænset til tvistemål, er enhver, selv analog, anvendelse af denne bestemmelse på præjudicielle forhandlinger umulig.

Det samme gælder procesreglementets artikel 74, idet denne bestemmelse kun finder anvendelse på sager, hvori Domstolen er kompetent til at træffe afgørelse om såvel realiteten som sagsomkostningerne.

Ifølge den tyske regering må spørgsmålet fra den henvisende dommer således besvares benægtende for så vidt angår proceduren om sagsomkostningerne.

Et benægtende svar må ligeledes gives på spørgsmålet, hvorvidt muligheden for at godtgøre de udgifter, der er afholdt i forbindelse med en præjudiciel forhandling, skal bedømmes efter procesreglementets artikel 103, § 1, stk. 1, sammenholdt med dette reglements artikel 73. Da førnævnte artikel 103, § 1, stk. 1 kun finder anvendelse på præjudicielle forhandlinger for Domstolen, kan de tyske domstole ikke anvende denne fællesskabsretlige bestemmelse, når de træffer afgørelse om sagsomkostningerne. Af samme grunde kan de heller ikke anvende artikel 73 i nævnte reglement.

Den tyske regering konkluderer med at foreslå følgede svar på det stillede spørgsmål:

»Når Domstolen inden for rammerne af den i EØF-traktatens artikel 177 omhandlede procedure forbeholder den henvisende ret afgørelsen om sagsomkostningerne, skal procesreglementets artikel 103, § 1, stk. 1 sammenholdt med dette reglements artikler 74 og 73 ikke fortolkes på den måde, at sagsomkostningsproceduren og afgørelsen af, om disse omkostninger skal godtgøres, afhænger af disse bestemmelser«.

C — *Skriftlige indlæg indgivet af Kommissionen for De europæiske Fællesskaber*

Efter at have stillet sig det spørgsmål, om der eksisterer en fællesskabsregulering med hensyn til sagsomkostningerne ved den præjudicielle procedure, bemærker *Kommissionen,* at en sådan procedure er af en særlig karakter: den udspringer af en hovedsag, der verserer for den nationale ret, og den kan alene afsluttes ved en dom afsagt af denne ret. Det er derfor, at der i præjudicielle forhandlinger for Domstolen ikke er nogen »parter« men kun deltagere, der har »adgang« til at fremsætte udtalelser, idet udtrykket »part« i artikel 20 i protokollen vedrørende statutten for Domstolen og i artikel 103, § 1 i Domstolens procesreglement kun refererer til parterne i hovedsagen.

Af dette følger, at der ikke foreligger nogen fællesskabsregulering med hensyn til sagsomkostninger ved præjudicielle forhandlinger for Domstolen: honoraret til en advokat eller rådgiver fortjenes væsentligst under hovedsagen, og Domstolen overlader afgørelsen om sagsomkostningerne til den nationale ret.

Fællesskabsretten indeholder ganske vist det princip, hvorefter honoraret til en advokat eller rådgiver udgør en del af de udgifter, der kan godtgøres, for så vidt det drejer sig om nødvendige udgifter (artikel 73 i Domstolens procesreglement). Fællesskabsretten indeholder imidlertid ikke bestemmelser, der gør det muligt at afgøre, hvilke udgifter der kan godtgøres som led i et sådant honorar. Dette medfører i det foreliggende tilfælde, at selv om det antages, at procesreglementets artikler 73 og 74 kan anvendes analogt, må det først afgøres, hvilket honorar advokaten eller rådgiveren har ret til. Under alle omstændigheder kan man ikke ud fra de tidligere fremhævede betragtninger anvende procesreglementets artikler 73 og 74 på den præjudicielle forhandling, idet disse artikler kun angår tvistemål.

I mangel af enhver bestemmelse i fællesskabsretten må spørgsmålet om godtgørelse af disse udgifter derfor henvises til de bestemmelser i den nationale lovgivning, der gælder for hovedsagen, og til de nationale myndigheders kompetence. Dersom man antog, at Domstolen for sin del inden for rammerne af den præjudicielle forhandling skulle medvirke til den nationale dommers afgørelse om sagsomkostningerne, ville den være nødt til at anvende reglerne i den pågældende nationale lovgivning og således gøre indgreb i de nationale domstoles kompetence.

Kommissionen foreslår derfor at besvare det stillede spørgsmål således, at proceduren om sagsomkostninger foranlediget af en præjudiciel forhandling og afgørelsen om godtgørelse af nødvendige udgifter, navnlig advokathonorarerne, afhænger af den nationale lovgivning og inden for rammerne af forhandlingerne i hovedsagen henhører under de nationale myndigheders kompetence.

Præmisser

1 Ved kendelse af 8. august 1972, indgået til Domstolen den 11. september 1972, forelagde Bundesfinanzhof Domstolen et spørgsmål om, hvorvidt proceduren om sagsomkostninger og spørgsmålet om godtgørelse af nødvendige udgifter, især advokathonorarer, som er afholdt i anledning af en præjudiciel forhandling i henhold til artikel 177 i EØF-traktaten, henhører under fællesskabsretten eller er reguleret af den nationale lovgivning.

2 Det stillede spørgsmål angår fortolkningen af artikel 103, § 1 i Domstolens procesreglement, som udgør en af de retsakter, der er omhandlet i Traktatens artikel 177, litra b.

3 I henhold til artikel 103, § 1 »finder« bestemmelserne i nævnte reglements artikler 44 FF, efter at de i EØF-statuttens artikel 20 omtalte indlæg eller skriftlige udtalelser er indgået, »anvendelse« på en sag, der er rejst i henhold til artikel 177;

for at kunne besvare det stillede spørgsmål må det undersøges, om artikel 103, § 1, ved denne henvisning gør de bestemmelser i procesreglementet, som omhandler sagsomkostningerne, især artiklerne 73 og 74, der omhandler de udgifter, som kan godtgøres, anvendelige på denne sag.

4 Artikel 177 hjemler en ikke-partsprocedure, som udgør et led i en sag, der verserer for den nationale ret, idet parterne i hovedsagen alene opfordres til at udtale sig inden for de retlige rammer, der er afstukket af den nationale ret;

med udtrykket »sagens parter« sigter artikel 20 i protokollen vedrørende Statutten for EØF-Domstolen til dem, der har denne egenskab i den sag, der verserer for den nationale ret.

5 Artiklerne 69-75 i procesreglementet refererer derimod til sagsomkostningerne i tvistemål;

de forhandlinger, der omhandles i disse bestemmelser, er karakteriseret ved tilstedeværelsen af parter og afsluttes med den dom eller kendelse fra Domstolen, som endeligt afgør den sag, der har givet anledning hertil;

ved at fastslå, at »nødvendige udgifter, som parterne har afholdt«, skal godtgøres, refererer artikel 73 i procesreglementet således til udgifter, der er forårsaget af sådanne forhandlinger;

artikel 74 begrænser sig til at regulere proceduren for opgørelsen af disse udgifter;

på grund af den væsentlige forskel mellem partsproceduren og den i Traktatens artikel 177 omhandlede procedure for et enkelt stridsspørgsmål kan man ikke i mangel af en udtrykkelig bestemmels udstrække de regler, der er foreskrevet udelukkende for partsproceduren, til den førnævnte procedure;

6 på fællesskabsrettens nuværende stade må man altså konkludere, at opgørelsen af sagsomkostningerne og spørgsmålet om godtgørelse af de nødvendige udgifter, der er afholdt af parterne i hovedsagen i anledning af den præjudicielle procedure i henhold til EØF-traktatens artikel 177, henhører under de

bestemmelser i den nationale lovgivning, der finder anvendelse på nævnte hovedsag;

under disse omstændigheder påhviler det de kompetente nationale myndigheder inden for rammerne af deres nationale lovgivning at vurdere, i hvilken udstrækning der skal tages hensyn til den mellemkommende præjudicielle forhandling.

Vedrørende sagsomkostningerne

7 De udgifter, som regeringen for forbundsrepublikken Tyskland og Kommissionen for De europæiske Fællesskaber, der har indgivet indlæg til Domstolen, har afholdt, kan ikke godtgøres, og da proceduren i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne.

På grundlag af disse præmisser,

under henvisning til procesdokumenterne,
efter at have hørt den refererende dommers rapport,
efter at have hørt de af virksomheden Paul G. Bollmann, regeringen for forbundsrepublikken Tyskland og Kommissionen for De europæiske Fællesskaber afgivne mundtlige indlæg,
efter at have hørt generaladvokatens forslag til afgørelse,
under henvisning til Traktaten om oprettelse af Det europæiske økonomiske Fællesskab, især dens artikler 177 og 188,
under henvisning til protokollen vedrørende Statutten for EØF-Domstolen, især dens artikel 20,
under henvisning til procesreglementet for De europæiske Fællesskabers Domstol, især dets artikler 69, 73, 74 og 103,

kender

DOMSTOLEN

med hensyn til de spørgsmål, som er forelagt den af Bundesfinanzhof i forbundsrepublikken Tyskland ved denne rets kendelse af 8. august 1972, følgende for ret:

Opgørelsen af sagsomkostningerne og spørgsmålet om godtgørelse af nødvendige udgifter, der er afholdt af parterne i hovedsagen i anledning af den præjudicielle procedure i henhold til EØF-traktatens artikel 177,

er ikke omhandlet i artikel 103, § 1 i Domstolens procesreglement. Opgørelsen af disse omkostninger og spørgsmålet om godtgørelsen af disse udgifter henhører under de bestemmelser i den nationale lovgivning, der finder anvendelse på hovedsagen.

Lecourt	Monaco	Pescatore
Donner	Mertens de Wilmars	Kutscher
Ó Dálaigh	Sørensen	Mackenzie Stuart

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 1. marts 1973.

Justitssekretæren
A. Van Houtte

Præsidenten
R. Lecourt

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT K. ROEMER FREMSAT DEN 6. FEBRUAR 1973 [1]

Hr. Præsident,
mine herrer dommere!

I den af Bundesfinanzhof i München anlagte præjudicielle sag nr. 40/69 (den kendte kalkungump-sag) traf Domstolen præjudiciel afgørelse den 18. februar 1970 (Sammlung der Rechtsprechung, 1970, s. 70). I den forbindelse fastslog den i overensstemmelse med retspraksis følgende med hensyn til sagsomkostningerne: »De udlæg, der er afholdt af Kommissionen for De europæiske Fællesskaber og regeringen for forbundsrepublikken Tyskland, som har indgivet udtalelser til Domstolen, kan ikke godtgøres. For parterne i hovedsagen udgør proceduren for Domstolen et led i den sag, der verserer for Bundesfinanzhof. Afgørelsen af omkostningsspørgsmålet påhviler derfor denne ret«.

Efter afsigelsen af den præjudicielle afgørelse trak Hauptzollamt Hamburg-Oberelbe (en af parterne i hovedsagen) den af denne myndighed anlagte ankesag tilbage. Bundesfinanzhof skulle herefter kun afgøre omkostningsspørgsmålet. Dette skete ved kendelse af 29. april 1970, hvorefter Hauptzollamt skulle bære omkostningerne i ankesagen. Denne kendelse blev fulgt af en ny af 21. juli 1970, hvori det blev præciseret, at Hauptzollamt også skulle bære omkostningerne ved den mellemkommende sag ved De europæiske Fællesskabers Domstol.

1 — Oversat fra tysk.